

E D E B İ Y A T / A N I - R O M A N

Makriköy'e Dönüş

Selçuk Erez

Büyükbabam İsmail Hakkı Paşa, göğsünde bir Plevne Madalyası'yla muayenehanemin duvarındaki fotoğrafında vakur bakar. İlerlemiş yaşına ve gözlerinin altındaki torbacıklara rağmen yakışıklıdır. İtinayla burularak şekillendirilmiş Kayser Wilhelm bıyıkları etkileyicidir; babaannemin vaktiyle bana dediğine, “Paşa, ata binip gittiğinde, bıyıklarının çehresinden iki yana taşıdığına, arkasından bakanlarca -uzaktan bile- görüldüğüne” inanmaktayım.

Babamın anlattığına göre, bu fotoğraftaki pozunu ona pek yaramamış: Sultan Abdülhamid, Kahire'de ve İskenderiye'de çıkan karışıklıkları inceleyecek heyete başkan olarak atayacağı kişiyi saptamak için istediği fotoğraflara şöyle bir göz atmış ve dik dik bakan büyükbabamı değil, fotoğrafını iki büklüm çektirmiş olduğu için sadece fesinin yusuvarlak tepesi görünen paşayı tercih etmiş. Ardından da, “Yüce Tanrı'nın yeryüzündeki halifesine sunulan bir resimde işte böyle saygılı duran, bu işe layıktır!” demiş.

Babaannem ise başka bir duvarda, herhalde nüfus kâğıdı, belki de bir tapu ya da başka bir resmî evrak için çekilmiş, yıllar sonra büyütülüp rötuşlanmış fotoğrafında, gözlerini sanki ufuklardan öteye dikmiş gibidir. Saçlarını Halide Edip'in İstiklal Savaşı'nda çekilmiş fotoğraflarındaki gibi örten eşarby ve boynundaki ipek fuları, bu ince dudaklı, kare çeneli, güzel olmayan ama asil bakan kadını, simsiyah bir zemin üzerinde daha da belirgin kılar.

Çocukluğumda babaannemi tanıyıştım. Ancak, namaz kılarırken sırtına binip dehdehlediğim Hatice İhsan Hanım'ı o

küçük yaşlarda nasıl anlar, nasıl değerlendirebilirdim? Acaba eşi İsmail Hakkı Paşa nasıl bir adamdı? Ailemin büyükleri için önemli biri olduğu kesin. Soyadı yasası çıktığında, Orta Asya dillerinden birinde cesur anlamına gelen Erez'i benimserken, onun cesaretine gönderme yaptıklarını biliyorum. Ama Paşa'nın el yazısıyla yazılmış üç beş deftere, büyüklerimizin laf arasında anlattıklarını ya da saklambaç veya köşe kapmaca oynadığımız günlerde onlar aralarında söyleşirken kulak misafiri olduğumuz konuşmaları eklessek bile bildiklerimiz eksik ve güdük kalıyor. Nasıl ve hangi koşullarda yaşamışlardı? Nelere güler, nelere üzülmüşlerdi? Bu Osmanlıları bizden ayıran nelerdi? Benzerliklerimiz mi, yoksa farklılıklarımız daha çoktu?

Cumhuriyet'in ilk kuşağının başarılarını, Osmanlıların 19. ve 20. yüzyılın başında yaptıkları ufaklı büyüklü reformlara, çağdaşlaşma yönünde attıkları adımlara bağlayan tarihçiler vardır. Öyleyse, sadece bizlere aktarılmış bazı kalıtsal öğelerle değil; davranışlarıyla, yaklaşımlarıyla, anlayışlarıyla Cumhuriyet kuşaklarına bir yol açtıkları söylenen bu insanları daha iyi tanımak bize çok şey öğretmez mi? Sadece bin sekiz yüz ya da bin dokuz yüz bilmem kaçta ne yapmış olduklarını değil, neyi niçin yaptıklarını, Osmanlı Devleti'ni, kendilerini, birbirleriyle ve dünyayla ilişkilerini nasıl algıladıklarını anlamaktan söz ediyorum.

Bizden önceki kuşaklar konusundaki bilgi eksikliğim, halamın kızı Selma'nın günün birinde, "Al eline kalemi kâğıdı da, sana eskileri anlatayım!" dediği güne kadar devam etti. Onun anlattıklarına eski evrak bohçalarında, sandıklarında, tavan aralarında bulduklarımı ekledim. Çocukluğumdan kulağımda kalanlar, kardeşim Reyhan'ın ve aileden başkalarının anlattıklarıyla da birleşince karşıma şaşırtıcı bir manzara çıktı. Bu manzarada, sadece Osmanlı Devleti'nin son

yılları ile Cumhuriyet'in ilk günlerini yaşayan bir aile yoktu, karşıma çıkan bunun çok daha ötesindeydi. Rütbelerinden çok, kişilikleriyle etkileyici iki insan ön plana çıkıyordu, iki önemli kişi: Hatice İhsan Hanım ve eşi İsmail Hakkı Paşa.

Onların yaşadığı yıllar, bizimkilerle karşılaştırıldığında, anımsadığımız bütün ekonomik sıkıntıları, tüm politik çalkantıları çok mutlu evreler sayabileceğimiz kadar kötü ve boğucuydu; felaketlerle, sarsıntılarla doluydu. Buna rağmen, bu erkek ile bu kadının böyle bir ortamda oluşan ve süren ilişkileri, kurdukları dengeler, alabildiğine olumsuz koşullara karşı tepkileri ilginçti, etkileyiciydi. Kimi iyi bilinen, kimi ise belki de şimdi tanıyacağımız küçüküklü büyüklü birçok sıradışı karakter de sahnede yerlerini alarak tabloyu bütünülediler.

Şimdi son rötuşları yapılmış olan bu tabloyu korku ve haz karışımı bir duyguyla seyrediyorum. İçinde bulunduğum ruh durumunu tam olarak yansıtabilecek bir kelime ne dilimizde var ne de soyadımı aldığım Orta Asya Türkçesi'nde. *Makriköy'e Dönüş*'ü yazarken geçmişe döndüğümü, mezarlıklara, harabelere uğradığımı, buralardaki geçitlerden inerek ölmüşlerin peşine düştüğümü, aslında uğranılmaması gereken yerlere vardığımı biliyorum. Orfeus da sevdiğini ölümler diyarından alıp yeryüzüne taşımaya kalkmamış mıydı? Neden böyle davranmıştı? Sevdiği, yani Euridike, onun ruhunu simgelemiyor muydu? Yeryüzünden, derinlere doğru yaptığı yolculuk, aslında kendi benliğine varmak, benliğini bulmak için verdiği bir uğraş değil miydi? Her geriye bakışım, bu diyarları yıllar önce terk edenleri geri getirmeye kalkışmanın, galiba böyle bir yönü de var. Bu tür girişimler, bu nedenle, sadece öteye göçmüş olanları değil, onları geri getirmeye girişenleri de rahatsız edebilir. Korkutan da aslında budur!

Yoksa *Makriköy'e Dönüş*'ü yazmamalı mıydım?

SARIGÖL'DEN MAKİRİKÖY'E

İsmail Hakkı Paşa'nın büyükbabası Abdi Efendi, eski Yugoslavya'dan, Sarıgöl'denmiş. Köyün ortasından bir akarsuyun geçtiği, Abdi Efendi'nin evinin bu akarsuya hemen bitişik bir bahçede bulunduğu söylenirdi.

Abdi Efendi'nin torunlarının hiçbiri Sarıgöl'ü görmediler. Ömürlerinde dedeleri ve bir iki uzak akrabaları dışında, hiçbir Sarıgöllüyle karşılaşmadılar.

Abdi Efendigiller, atalarının yaşadığı bu köyü, ancak avcı büyükbabalarının çocuklarına anlattığı, onların da kendi çocuklarına aktardığı kadarıyla tanıdılar. Ama Sarıgöl onlara o kadar aşına geliyordu ki, ellerine kâğıdı kalemi alsalar kolaylıkla resmini yapabileceklerine, günün birinde biri gözlerini bağlayıp onları Sarıgöl'e kaçırsa, gözleri açıldığında hiç şaşırmadan, hiç duraksamadan, "Burası Sarıgöl!" diyebileceklerine canı gönülden inanırlardı.

Resimli masal kitaplarındaki köyler gibi bir yerdin Sarıgöl. Ormanlarla kaplı dağlar arasında, derelerin suladığı otlaklarında koyunların, davarın otlatıldığı, tek katlı, bazen çift katlı, altı taş, üstü ahşap evleri olan, yassı ve yosunlu taşlarla örtülü damlarında, bacalarında leyleklerin yuva yaptıkları bir köy... Köyün bir ucunda cami, diğerinde de bir kilise vardı. Caminin de bir zamanlar kilise olduğu söylenirdi; tıpkı köy halkının bir kısmı gibi o da sonradan Müslüman olmuş.

Abdi Efendi koyun, davar tüccarıymış, yani celepmiş. Bir de ava meraklıymış. Günün birinde avda kazayla bir arkadaşını vurmuş. Bu olay üzerine babası, "Seni burada yaşatmazlar.

İki at hazırlayalım, heybelerini de altınla dolduralım, uzaklara gidelim!” demiş.

Günlerce yol alıp İstanbul’a gelmişler. Yola çıkmadan önce tanıştıkları, Balkanlardan koyun toplayıp İstanbul’a sürüler halinde götüren celepten methini duydukları Makriköy’e, bugünkü adıyla Bakırköy’e varmışlar. Pek beğenmişler burayı. Deniz kıyısında bir yer bulup satın almışlar. İncirlik yolunda da başka bir yer edinmişler.

Makriköy, bağı, bahçesi bol, küçük bir balıkçı köyüdür. Balıkçı evlerinin çoğu deniz kenarında birbirlerine kâh dik, kâh yamuk uzanan birkaç sokak boyunca dizili durur. Bu evlerin berisinde geniş ağaçlıklarla ayrılmış büyük bağlar vardır.

İstanbul’u Selanik’e bağlayan çok eski bir Bizans yolunun üstünde olan Makriköy, aynı zamanda Balkanlardan gelen kervanların başkente varmadan önce mola verdikleri son duraktı. Makriköy’den İstanbul’a gidildiğinde altı köyden daha geçilirdi, ama bunların hiçbirinin havası Makriköy’ünkü gibi berrak, hiçbirinin suyu Makriköy’ünkü kadar güzel, hiçbirinin balığı, üzümü Makriköy’ün balığı, üzümü kadar bol değildi. Sarıgöllülerin kaçacak yer düşündüklerinde akıllarına ilk gelen yerin Makriköy olması işte bu yüzdendi. Aslında onlar için İstanbul yaşanılacak yer değildi. Ama Makriköy Sarıgöl’ü andırıyordu; bu toprakları da Sarıgöl gibi akarsular yeşertiyordu. Köye yakın otlaklar ve ağaçlıklar da avlanmak için çok elverişliydi. Makriköy ile Yeşilköy arasında sarıasma ve üveyik, az daha ötede, Florya’da keklik ve bıldırcın avlanırdı. Küçükçekmece Gölü’nde ise çeşit çeşit ördek yüzerdi.

Babası, Abdi Efendi’yi İstanbul’a yerleştirdikten sonra Sarıgöl’e dönmüş. İzi belli olmasın diye uzun süre mektuplaşmamışlar bile. Ancak seneler geçtikten sonra haberleşmeye cesaret edebilmişler. Abdi Efendi’nin ağabeyi Sait sekiz sene sonra yazdığı ilk mektubunda, “Babam senin bulunduğun yeri

ağzından kaçırır, birine söyler, onlar da gelip seni bulurlar korkusuyla anamıza bile açıklamamıştı. Bu arada ölseydi, senin nerede yaşadığını asla bilemeyecek, belki de seni bir daha bulamayacaktık” demişti.

Abdi Efendi, İstanbul’da da avlanmaya devam etmiş. Çekmece göllerinde ördek, Beykoz ormanlarında karaca avlanmış. Cumaları erkenden arkadaşlarıyla ava çıkar, bütün gün avlandıktan sonra cuma akşamı, bazen cumartesi ya da pazar günü evine torbalar dolusu keklik, sarıasma ve bildircinla dönermiş.

Bir süre sonra Yalova’da. Avcı İsmail adlı birinin kızıyla evlenmiş ve ikisi kız, sekiz çocuğu olmuş. Bunlardan biri, İsmail Paşa’nın babası Mustafa Efendi. Mustafa Efendi’nin anasının adı kalıntıların, yıkıntıların arasında kalmış. Fatma olduğunu sanıyoruz, ama emin de değiliz.

Abdi Efendi bir bayram Laleli’de oturan kızlarını ziyaretten dönerken fırtınaya yakalanmış. Dereye düşüp boğulmuş. Atı, evine binicisiz dönünce arayıp dereye bulmuşlar Abdi Efendi’yi.

Abdi Efendi’nin oğullarından Mustafa Efendi subay olmuş, ama o da daha rütbesi küçükken, genç yaşta ölmüş. Eşi Çürüksulu, yani Gürcü’ymüş. Adı Sıdika. İki çocukları olmuş; Fatma ve İsmail. İsmail, 1854’te Kırım Savaşı sırasında doğmuş.

MAKRİKÖY, 1867

“İstanbul çok mu uzaktadır?”

“Babam söyledi, Makriköy’den Sirkeci’ye yol faytonla iki saatten fazla sürermiş.”

“Sakızlı Ali öldüğünde cenazesini buradan Eyüpsultan’a bir saat üç çeyrekte götürmüşler.”

“Sakızlı Ali kimmiş?”

“Bir tulumbacı. Çok yakışıklıymış, sesi de çok güzelmiş, kahvelerde, mesire yerlerinde semaî okurmuş. Kadınlar ona bayılırlarmış. Genç yaşta veremden ölmüş zavallı. Cenazesini yüz tulumbacı taşımış oraya.”

Çocuklar sabah erkenden sahilten midye toplamış, bunları kırmış, içlerinden çıkanı oltalarına yem yapıp salaş balıkçı kahvesinin iskelesinde balık tutmuşlardı. Aralarından denize girenler de oldu. Öğleye doğru denizin üstü, ocaktaki çaydanlıkların tepesindeki hava gibi titreşmeye başlayınca ve yaz sıcağı adamakıllı bunaltınca, Çırpıcı Deresi’nin oradaki ağaçlığa sığındılar. Yerlere ilişip analarından, babalarından duydukları, en deneyimlilerinin bile sadece bir kez gördüğü İstanbul’u, Köprü’yü, Galata’yı birbirlerine anlatmaya başladılar.

“İçine on beş tane ev yapabileceğin kadar büyük camileri varmış.”

“Süleymaniye’nin şerefelerinden bakınca Çanakkale Boğazı görünürmüş.”

“İstanbul’un içine yedi yüz tane Makriköy sığarmış.”

“Eminönü Meydanı’nda beş yüz dükkân varmış. Yolun bir tarafından diğerine geçerken bir an boş bulunsan, sağa sola bakmasan, seni fayton ezermiş.”

“Kenar mahallelerini bile kazınca altınlar, hazineler bulurmuşsun.”

“Makriköy’den bakınca denizin üstünde koskocaman bir ada, iki de ufak hayırsız adacık görürsün ya... İşin aslı İstanbul’dan bakınca anlaşılırmış. O bizim kocaman tek bir ada sandığımız, aslında birbirine yakın, ama birbirinden ayrı duran dört adaymış.”

Andrikos dışında hiçbiri bu adalara gitmemişti. Yaşamlarında çok önemli bir yer tutan denizin ortasında duran ve her ufka bakışta gördükleri adalar ile geceleri gökte beliren ay arasında pek bir fark yoktu onlar için. İki de çok uzaklardaydı. Zamana, havaya, mevsime göre bazen görünürler, bazen görünmezlerdi. Onların bileceği iş... Bazen de puslu, bulutlu ya da yarım yamalak görünürlerdi. Bu da onların bileceği iş... Çocuklara gelince... Onlar adaların da, ayın da hayallerinde en fazla heyecan yaratan masallarla yarıştığını biliyorlardı; ikisi de çağrışımlarının şehzadeleri ya da sultanlarıydı.

“Vapur kaç saatte gider İstanbul’a?”

“Bir buçuk saatte. Ben bir defa gittimdi. Ama şimdi salgın bir hastalık varmış. O yüzden bu ara hem gitmiyorlar hem de götürmüyorlar.”

Birbirlerine İstanbul’u anlatan arkadaşlarını dinleyen Andrikos, az önce kalktı balıkhaneye gitti. Balıkçılık yapan babasına yardım edecek. Birazdan İsmail de gider. Mahallenin diğer çocukları mı? Çoğu bu saatte evlerine döner, gözden kaybolurlar. Akşama doğru yeniden sokaklara atarlar kendilerini.

Makriköy’ün sokakları şimdi boştur. İçinde insan figürü olmayan, yaprağı, çiçeği bol dışavurumcu manzara resimlerini anımsatır. Bu saatte buralardan toz kaldıracak ne bir araba ne de bir satıcı geçer. Denizi olduğu gibi karayı da bulutsuz, kesintisiz, masmavi bir gök örtmektedir. Sıcağa rağmen bir sürü boş kayığın ve mavnanın bağlı bulunduğu

rıhtıma sırtınızı dönüp sahilden uzaklaşır, köyün ağaçlıklı sokaklarından çarşıya doğru yürümeye kalkarsanız, duvar diplerinde, gölgeliklerde kıvrılıp uyumuş, düşük kulaklı köpeklere, ahşap evlerin merdiven altlarında yayılmış, siz geçerken sadece bir saniye için kulaklarını dikip gözlerinin tekiyle bakan, sonra varlığını önemsemeyip kestirmelerini sürdüren tok kedilere de rastlarsınız.

Duvarların ötesinde, bahçelerde ve avlularda da yaşam bu saatlerde yavaşlamıştır. Arada sokağa ulaşan tek tük kadın ve çocuk sesi olmasa buralarda oturanların sabah erkenden, aceleyle, kapıyı, pencereyi açık bırakıp hatta yemeğin altını bile kapatmadan çıkıp gitmiş olduklarını düşünebilirsiniz.

Çiçeği bol bahçelerden arı vızıltıları duyulur. Eğer kulağınıza vızıltı gelmiyorsa, o bahçede sadece ot vardır. Arılı bahçelerden özellikle hanımeli, sonra yasemin ve morsalkım kokuları, çamlardan, defne yapraklarından tütenlere karışıp sokağa taşarlar.

Bakırköy, eskiden...